

gere og anlagde Skibsværfter paa Holmen for Flaaden. — Christian IV lod det selvfølgelig ikke mangle paa Interesse for Holmens Udvidelse. Som bekendt skyldes ham Holmens Kirke, der i sin nuværende Skikkelse blev fuldført i Aaret 1641. Under Christian V (sandsynlig i Aarene 1681—87) blev den saakaldte gamle Dof — nu et Bassin — indrettet. Ifølge Thuras Hania Gobierna blev den, efter utrolige Beføstninger, imidlertid ikke ganske fuldført og kom aldrig i Brug; thi da den var næsten færdig, „blev den af Havet uheldigen opslugt“. Omtrent ved samme Tid begyndtes en Flytning af Orløvsværftet til Nyholm — dengang Ny Werk — hvor der blandt Andet anlagdes Batterier og ved Hjælp af nedfæntede gamle Skibe, en Holm til Beskyttelse af Flaadens Leie. Alt i 1674 har man tænkt paa at bebygge Gammelholm, hvilket sees af et med ovennævnte Aarstal betegnet, til Griffensfeldt dediceret Kort, hvorpaa findes antydet et Project til Udbygning i Parceler og Anlæg af Gader m. m., paa det indenfor de nye Fæstningsværter indvundne Terrain; blandt Andet sees af dette Kort, at Nyhavn dengang var projecteret, samt at det var paatænkt at tilfaste Haisdelen af Gammelholms Canal. — I Begyndelsen af det 18de Aarhundrede oplastedes Langsen, som indeslutter Mastegraven paa den østlige Side. Gammelholms Canal blev dannet af den gamle Stadsgrav. Gaden langs Canalen fik sin nuværende Bredde i Slutningen af det forrige Aarhundrede, idet Huseierne af Regjeringen fik Tilladelse til at udvide Gaden imod selv at besørge nye Bolværter satte og i Fremtiden at vedligeholde disse. I Canalen har intet Fartøj kunnet seile ind uden særskilt Tilladelse fra Marinen.

Tanken om ganske at fraslytte Gammelholm opstod igjen hos Regjeringen i 1807, men blev paa Grund af Tidsforholdene foreløbigt opgivet. Den optoges atter 1831, en Commission nedfattedes, og i Aaret 1837 blev en Betænkning indgivet, hvorved det foreløbigt havde sit forblivende. I 1842 udkastede Professor Hetsch første Gang en fuldstændig Plan til Gammelholms Bebyggelse; i 1844 udarbejdede han en ny Plan, der blev anmeldt samme Aar i Dansk Ugeskrift af Architect Müller. Denne fremhæver, at de eventuelle Byggegrunde paa Gammelholm maae ansees for værdifulde Activer for Statskassen, at Staten selv bør udføre Bebyggelsesplanen og ikke overlade dette til et Actieselskab, at der af det omhandlede Anlæg kan ventes store Fordele i industriel og oeconomic Henseende, samt endelig, at Staden derved vil betydeligt forstærkes. Efter at Professor Hetsch havde taget Initiativet i denne Sag, indgik han, i Forening med flere anseede Mænd af forskjellige Livsstillinger, med en Forespørgsel til Regjeringen om, paa hvilke Betingelser det muligen ved Gammelholms Fraslytning indvundne Terrain kunde ventes bortsolgt. Herved fremkaldtes en kongelig Resolution af 8de Mai 1845, der bifalder Flytningen af Marinens Stabstjemen, paa Grundlag af den i 1837 afgivne Commissionsbetænkning, der dog maa revideres. To Artikler i „Fædrelandet“ søge samme Aar at bevise, at Gammelholm ikke udelukkende bør anvendes til Bebyggelse, men hellere til Fabrik-anlæg, Gasværk, Oplagspladser og Dampskibsværft.

Sagen hvilede nu atter til Aaret 1851, da den i 1845 nedfattede Commission i suppleredes med nye Medlemmer; samme Aar, den 15de August, indstillede Commissionen, at Alt Marinen Tilhørende skulde flyttes til Nyholm, og at der i denne Anledning skulde stilles 1,250,000 Rdl. til Marinens Aarsindtægt, fordeelt paa visse Aar. I denne Anledning corresponderedes der i det nærmest påfølgende Aar mellem de forskjellige Autoriteter, som denne Sag vedrørte; saaledes tilfækkedes Marineministeriet (Wille) den 23de Februar 1852 paa Opfordring Indreministeriet og foreslog Sagen, som recent finansiel, henvis til Finansministeriet. I April 1852 erklærede Indreministeriet (Bang), at det var af stor Vigtighed, at Gammelholm snarest muligt overlodes til Bebyggelse, og tilraade, blandt de forskjellige Alternativer der kunde vælges for at fremme denne Sag, at sælge Kjøbenhavns Commune Terrainet for 1,200,000 Rdl., da Sagen formeentligen kun kunde fremmes ved Communes velvillige Imødekommen. — I Anledning heraf afgaves Erklæringer, deels af Politidirectøren (Bræstrup), efter Forhandlinger med Commissionen for Hovedstadens hygieiniske Forholds Forbedring (Hummel, Hornemann og Hoppe), deels af Sundhedsscollegiet, hvilke Erklæringer, som tiltraadtes af Justitsministeriet (Scheel), gif ud paa, at Gammelholms snarlige Overladelse til Bebyggelse var meget ønskelig, ja næsten paatrængende nødvendig, at Canalen og gamle Dof burde tilfæstes, da de ere stinkende, usunde og ingen tilstrækkelig Strøm kan tilveiebringes i dem, hvorimod Mastegraven muligen kunde indrettes til et godt Haavnequarteer, at der anlagdes en bred Gade mellem Holmens Canals nuværende Hustrække og Fagaden af Pakhusene ligeoverfor, at alle Gader i det nye Quarteer gjøres mindst 20 Alen brede, samt at Gaardspladserne gjøres mindst saa store som Haisdelen af Byggearealerne. I Løbet af 1852—53 indkom der fra forskjellige private Mænd (Handelsagent Geerup, Seidelin og Schram) Forslag og Tilbud om Kjøb og Bebyggelse af Gammelholms Terrain; af den herved i Pressen fremkaldte Discussion fremhævede vi, at Byggegrundene i „Fædrelandet“ Nr. 75 for 1852 ansattes til en omtrentlig Værdi af 12 Rdl. pr. Quadratalen. I 1853 indsendte en Forening af anseede Mænd en Forespørgsel til Regjeringen, angaaende en eventuel Dannelse af et Actieselskab til Gammelholms Bebyggelse. Der nedfattedes atter en Commission, og denne tilraadede Fraslytningen stykkevis, efter som Marinens Tary tillod det. Finansminister Spønne-

og Marineminister van Dorem optog Sagen som Regjeringsforetagende og arbejdede i flere Aar, i Forening med Professor Hetsch, i denne Retning. Commandeurcapitain van Dorem har, efter at han var aftraadt som Marineminister, i „Tidskrift for Søværnet“ leveret en Afhandling om Gammelholms Fraslytning, med tilhørende Plan. Han berører deri korteligt den ovenfor angivne historiske Gang af Sagen, og idet han væsentligt støtter sig til en af Professor Hetsch i 1855 affattet Plan, kommer han til den Slutning, at den i 1851 anslaaede Sum, 1,250,000 Rdl., endnu (1856) maa ansees for tilstrækkelig til Flytningen. Ligesom alle de, der tidligere have behandlet denne Sag, tænker han sig Canalen tilkæstet; Høistolen foreslaaer han nedreven, for at skaffe god Communication og fremme Luftstrømmingen ind til Byens Midtpunkt; det kongelige Theater foreslaaer ombygget paa sin nuværende Plads, og endelig paatænkes en Bro over Nyhavn, ligesom Toldbodgaden. Ved at afveie Udgifter og Indtægter mod hinanden, paaregner han en Forøgelse af Bygningsafgifterne af 12—15,000 Rdl. aarligt, til Fordeel for Statskassen, anseer de ældre Bygningers Værdi til 355,000 Rdl., og viser, at hele Foretagendet kan betale sig for Statskassen, naar der opnaaes en Middelspris af 4 Rdl. pr. Quadratalen af Grundten, medens der, ved at sætte Prisen for den til 7 Rdl., vil være et Overskud af 4—500,000 Rdl. I 1857 indgik flere af Kjøbenhavns første Handelskule beriblandt Buggaard & Co. (Sage) til Marineministeriet med et Andragende om, at Gammelholms Terrain i det væsentligste maatte forbeholdes Vandens og Skibsfartens Interesser, og at Grundene derfor skulde afsendes ved offentlig Auction, med Betingelser om, at de kun maatte benyttes til Skibsværfter og deslige, da det ikke kunde betale sig at kjøbe Arealer til den Pris, som vilde kunne opnaaes, naar dette solgtes til Byggegrund. — I Juni 1857 nedfattedes der atter en Commission, for at udarbejde Forslag om Sagen, bestaaende af Etatsraad Algreen Ussing, Capitain Tuxen, Grosjæver Adolph, Professor Hetsch og Etatsraad Schovelin; Commissionen tilfaldte senere Marmorsten Seidelin. Uagtet denne Commission gif meget grundigt tilværks, afgav den dog sin Betænkning i November samme Aar. Den tilraader Canals og gamle Dofs Tilflydning og Arealets Udpærcellering til Byggegrunde efter en vedfølgende Plan. Mastegraven lades tildeels ude af Betragtning, dog antydes en Opfyldning deraf som ønskelig. Botanisk Have lades uberrørt, hvorimod Høistolen foreslaaer nedreven, for at skaffe fri Udgang til det indvundne Terrain. Den anbefaler at bibeholde Marineministeriets Bygning, og at forbeholde Plads til en ny Bankbygning samt til Udvidelse af Theaterbygningen. Byggeoven foreslaaer skjæret for det nye Quarteer. Betænkningen meddeler, at Communalbestyrelsen var villig til at optage de nye Quarteer i Byen og at fornye dem med Gas- og Vandledninger, men ikke med Brolægning. Commissionen anseer Anlægget af en Cloak for nødvendig. Byggegrundene anslaaes til 10 Rdl. pr. Quadratalen, Indtægten (Mastegraven ladet ude af Betragtning) til 1,502,000 Rdl. og Udgiften til 376,200 Rdl.; der paaregnes altsaa et Overskud af 1,126,800 Rdl. Tages Mastegraven med i Beregningen, vil Overskuddet kunne beregnes til 1,500,000 Rdl., altsaa rigeligt, hvad der kan antages at medgaae til Flytningen af Marinens Etablissementer til Nyholm.

Et Lovudkast, støttet paa ovennævnte Commissionsbetænkning, blev forelagt Rigsraadet, og den 15de April 1858 udkom Loven om Gammelholms Fraslytning og Salget af det derved indvundne Terrain. For Aaret 1858—60 bevilligedes der til denne Sags Fremme 91,800 Rdl. til Arbejder paa Nyholm.

I 1859 blev det af Finans- og Marineministeriet (Fenger, Michelsen) overdraget Professor Meldahl at udarbejde de Planer og Overslag, som til Sagens videre Fremme skulde forelægges det i Slutningen af Aaret sammendræbende Rigsraad. Der var imidlertid af Stadsingeniørens Colbing bleven reist et Spørgsmaal om, hvorvidt man ikke, fremfor at tilfaste Gammelholms Canal, burde forbinde den med Nyhavn ved en Canal bag om Charlottenborg. Denne Tanke optoges af Magistraten; og der nedfattedes til dens Bedømmelse en Comité, bestaaende af Etatsraad Schovelin, Professor Meldahl, Major Dreier, Capitain Tuxen, Agent Clausen, Capitain Suenson og Stadsingenieur Colbing. Sidstnævnte blev ene om at indstille sit Forslag; Comiteens Fleertal tilraade, ligesom alle andre Autoriteter og Commissionsmedlemmer, der hidtil have haft at gøre med denne Sag, Canals Tilfæstning, saameget mere, som Udførelsen af Stadsingeniørens Forslag vilde medføre en Udgift af ca. 800,000 Rdl., en Udgift, der ikke stod i noget rimeligt Forhold til det, der vilde opnaaes. Professor Meldahl viste, at de af Stadsingeniørens foreslaaede Canal- og Raibredder, samt Bro- og Gadeanlæg maatte ansees for utilstrækkelige og uhensigtsmæssige samt ikke passende til de Forbringere, Nutiden stiller til slige Anlæg. Borgerrepræsentanterne, hvem Sagen forelagdes, tiltraadte med stort Fleertal den af Comiteens Fleertal udtalte Anskuelse.

Der blev nu af Professor Meldahl udarbejdet en Plan, med tilhørende Overslag, støttede paa Commissionsbetænkningen af 1857, hvilken Plan med Overslag blev forelagt det sidste Rigsraad, hvor de fremkaldte meget heftige Forhandlinger, hvorved navnlig et Mindretal ivrigt bekæmpede de Skonheds-hensyn, man troede at der vare tagne ved Planens Affattelse, og hvor dette viste, at det ikke paa grundig Maade havde kunnet sætte sig ind i Sagen samt at et af Mindretallets

Medlemmer (Sage) nu havde faaet en heel anden Mening om Arealets Værdi end den han i 1857 havde udtalt i ovennævnte Skrivelse. De Beslutninger, der toges af Rigsraadet, opfattede vel, men forhindrede ikke Planens fuldstændige Udførelse og der bevilligedes for Aaret 1860—62 til Arbejder paa Gammelholm 57,500 Rdl., samt til Arbejder paa Nyholm, forantedigede ved Gammelholms Rømning, 275,000 Rdl.

Vi give hooftiet den Plan, der har været forelagt Rigsraadet, og skulle tillade os at udpege, hvad vi ansee for dens Fortrin. Som ved alle de tidligere Planer er det foreslaaet, at tilfaste samtlige Canaler og gamle Dof. Det er paatænkt at nedrive Høistolen, samt eventuelt, naar engang i Tiden botanisk Have flyttes, at expropriere og nedrive det størst frempringende Hjørne af Bygningen mellem Høistolen og Charlottenborg. Med et Hensyn til, hvad Fremtiden kan kræve, eller som Prof. Meldahl siger, „naar en heldig Udsaaede eller en dristig Beslutning af Rigsdagen stoffer os af med den i flere Henseender mindre heldige Theaterbygning“, er der forbeholdt en bedre beliggende Byggeplads til et nyt Theater, til en Bankbygning, til Fiskehallen og til en ny Høistole. Langs Strømmen er der tænkt en 40 Alen bred Kai, ved hvilken store Skibe kunne lægge til, og fra hvilken brede Gader føre op til Byens forskjellige Dele. Hvis hele Planen udføres saaledes som foreslaaet, saa vil der, foruden en god Forbindelse med Byens øvrige Dele og en friskere Luftstrømning til samme, opnaaes smukke Udsigter gennem brede Gader, fra den midterste Deel af Christiansborgs Slotsplads, fra Hjørnet af Gøttersgade og Store Kongensgade, Østergade, samt fra flere andre Punkter. Det hele Quarteer vilde formeentligen blive et saadant, som vilde være til de Forbringere, vort Aarhundrede stiller til et saadant Foretagende.

Rigsraadet har imidlertid besluttet, foreløbigt ikke at lade Høistolen nedrive; Bygningen af et nyt Theater og Expropriationen af det ovenfor omtalte Hjørne ere sandsynligvis udførelse til en fjern Fremtid. Tillykke er der ved Planens Udarbejdelse taget Hensyn til en saadan Mulighed. Det omhandlede Terrain vilde i hvert Tilfælde kun efterhaanden kunne tages i Brug, efter som Bygningerne paa Nyholm skride frem, og først i 1868 vilde det være muligt at raade over hele Terrainet. Efter de i sidste Rigsraad tagne Beslutninger, vil Salg eller Bortleie af det omhandlede Terrain nu foreløbigt blive forstøjet, paa en saadan Maade, at der stræbes hen til at tilveiebringe enkelte Gadeanlæg, (de paa Planen med A og B betegnede), hvortil Udgang opnaaes ved at nedrive Porten ved Høistolens østre Ende og ved Tilflydning af Holmens Canal. Forjaaendigt større Grundarealer sælges, vil det i Salgsvoilklaarene blive fastsat, at ved eventuel Bebyggelse de paa Planen angivne Gadeanlæg sælges. Herved vil forhaabentligt en saadan Udpærcellering, som den vi have oplevet, blandt Andet i Blagaardsquartæret, være forebygget.

Ifølge Professor Meldahls Beregning vil der, ved Gjennemførelsen af hele Planen vindes et Overskud af omtrent 1,578,000 Rdl., under Forudsætning af, at Grundene (Byggegrundene) kunne sælges til en Gjennemsnitspris af 10 Rdl. pr. Quadratalen, og at Gaderne, i Henshold til Rigsraadets Beslutninger, macadamiseres istedetfor at brolægges. Lades Terrainet ved Mastegraven ude af Betragtning, saa vil der erholdes 144,109 Quadratalen Byggegrunde og Overskuddet, naar Mastegraven ikke tages med i Beregningen, anslaaes til omtrent 1,220,000 Rdl., Alt uden Hensyn til den forsøgte Bygningsafgift, der vil komme Statskassen tilgode.

Professor Meldahl har endvidere anstillet en Beregning over, hvorvidt man kan vente, at det omhandlede Terrain vil blive bebygget og beboet i den nærmeste Fremtid. Han anslaaer de Grunde, hvorpaa der vil blive opført Privatbygninger, til 110,000 Quadratalen, hver enkelt Byggegrund til 1000 Quadratalen, og altsaa Antallet af Privatbygninger til 110. Han regner endvidere 5 Familieboliger i hver Bygning. Der vil altsaa ialt blive Boliger til 550 Familier, eller i hvert af de påfølgende 10 Aar til 55 Familier. Efter Traps statistiske Optegnelser forøges Antallet af Familier i Kjøbenhavn aarligt med 385; en Tilvæxt af 55 Familieboliger aarligt, i et Quarteer, der forhaabentligt vil blive et af Byens bedste, vilde altsaa sandsynligvis ikke kunne trykke Værdien af Leiligheder her i Byen; men i Virkeligheden vil Tilvæxten neppe blive saa stor, idet en Deel af Grundene vistnok ikke strax bliver bebygget og en Deel vil blive benyttet til Pakhusrum og deslige.

Trods alle Commissioner — paa hvilke der ikke har været sparet, som man vil have set af det Foregaaende — trods al aaben og hemmelig, activ og passiv Modstand, ere vi nu omsider naaede saa vidt, at Arbejderne paa Gammelholm snart vilde blive paabegyndte; om nogle Dage fastes maaskee alt den første Spabefuld Fyld i den stinkende Canal bag Theatret. Sid da Arbejdet maa skride rask frem, uindbret af Commissioner, og gid alle de Autoriteter, som have med dets Udførelse at gøre, Rigsraadet derunder indbefattet, maae have for Die, at der ved et saadant Foretagende findes mange Hensyn, som ikke lade sig reducere til Rigsdaler, Mark og Skilling, og at det Skjønne godt kan forenes med det Nyttige! Vi tør da haabe, at der paa Gammelholm vil opstaae et Quarteer, som vil blive en Pryd for Byen, uden at der fra nogen som helst Side vil forværes usforholdsmæssige Offre for at naae dette Resultat.

Ovenst. Meddelelser ere udtagne af et Foredrag som Prof. Meldahl agtede at holde i Ingeniørforeningen, og som inart vil udkomme, tilligemed Planen.